

Çevresel istikrarın üretilmesi Türk dış politikasının en önemli amacı olmuştur.

Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz

Zero-Problem Policy With Neighbors: A Conceptual Analysis

Doç. Dr. Tarık OĞUZLU
Uluslararası Antalya Üniversitesi

Abstract

This article tries to analyse the conceptual framework of the 'zero problems with neighbours' policy of the incumbent Justice and Development Party. In doing, so this article puts forward the argument that this policy stance has been informed by both realpolitik oriented interest calculations and value oriented identity consideration. The main conclusion is that on balance realpolitik motivations have been more decisive in this process.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yirmi yılıyla AKP'nin iktidarda bulunduğu son on yıllık dönem dış politikada iyi komşuluk ilişkilerinin vurgulanması noktasında ciddi benzerlikler göstermektedir.

Giriş

Son iki yıldır Türkiye'nin 'komşularla sıfır sorun' odaklı dış politika anlayışı Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde ciddi bir krize girmişlik görüntüsü vermektedir. Bu durumun anlaşılabilmesi için yapılması gereken ilk şey bu politikanın üzerine oturduğu kavramsal temelleri tartışmaktır. Bu yazıda bunu yapmaya çalışacağız. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (bundan sonra AKP) iktidara geldiği 2002 yılının sonlarından 'Arap Baharı' olarak adlandırılan gelişmelerin yaşanmaya başladığı 2011 senesinin başına kadar geçen sürede, Türk dış politikasına, özellikle de Orta Doğu bağlamında, yön veren 'komşularla sıfır sorun' anlayışı maruz kaldığı muhtelif eleştirilere rağmen hali hazırda hem ülke içinde hem de dış dünyada ilgi uyandırmaya ve birçok akademik çalışmanın konusu olmaya devam etmektedir.¹ Bu kısa yazıda bu politikanın ortaya çıkmasında etkili olan itici güçleri tartışacağız. Ana argümanımız ise 'çıkarcı odaklı reel politik motivasyonların', 'kimlik ve değer' odaklı motivasyonlardan daha belirleyici rol oynadığıdır. Arap Baharı sırasında yaşanmakta olan gelişmeler bu farklı motivasyonlar arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamayı zorunlu kılarken bunun çok da kolay bir şey olmadığını/olmayacağını göstermektedir.

Çıkarcı odaklı reel politik motivasyonlar

Komşularla sıfır sorun odaklı dış politikanın oluşmasında etkili olan en önemli faktör Türkiye'nin çevresinin istikrarsızlık ve kaos üreten bir yer olmaktan çıkartılması ve Türkiye'nin temel ilgi ve enerjisini ülke içi gelişmelere ayırabilmesi gereğidir. Bölgesel istikrarın korunması ve gelişt-

rilmesine yapılan vurgu daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bir devamlılık arz etmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana sürdürülmekte olan dış politika yaklaşımlarıyla kıyaslandığında 'komşularla sıfır sorun' anlayışı bu politikaların devamı görüntüsü vermektedir. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözmesi için bölgesel gelişmelerin olası negatif etkilerinin minimize edilmesi esas olmuştur. İstikrarın ve barışın olmadığı bir bölgede Türkiye çevresel sorunlarla daha fazla uğraşmak zorunda kalacak, bölgesel gelişmelerden daha fazla etkilenilecek ve bu sayede ülke içindeki sorunların halledilmesi gecikecektir. Çevresel istikrarın üretilmesi Türk dış politikasının en önemli amacı olmuştur.

Bu minvalde ilgi çekici olan bütün Cumhuriyet hükümetlerinin üzerinde önemle durdukları çevre ülkelerle iyi komşuluk geliştirme isteğinin son on yıldır iktidarda bulunan AKP hükümetleri tarafından somut bir dış politika vizyonu olarak tanımlandığıdır. Bu durum bize bu politikanın mekansal ve zamansal gelişmelere karşı bir tepki ve cevap olarak kurgulanmanın ötesinde arkasında güçlü bir irade olduğunu göstermektedir. Bu üzerinde ciddiyetle düşünülmüş bir politikadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yirmi yılıyla AKP'nin iktidarda bulunduğu son on yıllık dönem dış politikada iyi komşuluk ilişkilerinin vurgulanması noktasında ciddi benzerlikler göstermektedir. 'Yurtta sulh, cihanda sulh' anlayışıyla 'komşularla sıfır sorun' anlayışı benzer bir mantık örgüsü yansıtmaktadır. Bu benzerlik iki noktada özellikle belirgindir. Birincisi, her iki zaman diliminde de

Son yüzyıllık zaman diliminde Orta Doğu bölgesi en istikrarsız durumunu iki savaş arası dönemle, 11 Eylül sonrası dönemde yaşamıştır/yaşamaktadır.

ülke içinde ciddi dönüşüm süreçleri yaşanmakta ve iktidardaki yönetimler temel ilgi ve enerjilerini başlatmış oldukları toplumsal dönüşüm süreçlerinin başarılı bir şekilde neticelenmesine kanalize etmektedirler. Cumhuriyet'in kurulmasını takiben yapılan toplumsal reformların kökleşmesine yönelik çabalarla, 2001 mali krizi sonrasında iktidara gelen AKP'nin ülke içinde yeni bir siyasi ve ekonomik düzen inşa etme yönündeki çabaları çıkış noktaları bağlamında benzerdirler. Her iki zaman dilimi de takip ettikleri dönemlerin baştan aşağı bir şekilde gözden geçirilmesini ve yeni bir devlet-toplum sözleşmesi tesis edilmesini hedefleyen hükümetlere tanıklık etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında bu dönemlerin dış politika anlayışları dışarıdaki gelişmeleri şekillendirmeyi ülke içindeki gelişmelerden ayrı görmemekte, bilakis dışarıya bakarken belli bir iç tasavvurdan yola çıkmaktadırlar.

İkinci benzerlik noktası ise her iki zaman diliminde de Türkiye'nin içinde bulunduğu yakın çevresinde ciddi istikrarsızlık ve kaos ortamlarının yaşanmakta olduğudur. Türkiye'nin bu istikrarsızlıklardan negatif bir şekilde etkilenip onların bir parçası olma riski her iki zaman diliminde de yüksektir. Gerek iki savaş arası dönemde yaşanan küresel ve bölgesel gelişmeler gerekse de 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkmaya başlayan küresel ve bölgesel dinamikler Türkiye'nin iç istikrarını ve ulusal güvenliğini dışarıda yaşanan gelişmelere oldukça bağımlı hale getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar ve Orta Doğu'da yaşanan gerilimler, yeni devletlerin tarih sahnesine çıkmaya başlamaları ve bunların yürüttükleri anti-empyalist politikalar, savaş sonrası galipler ile mağluplar arasında bitmek bilmeyen yeni düzen kurma mücadeleleri, 1920

ve 30'lu yıllarda Türkiye'nin ulusal güvenliğini çevresel şartlara aşırı bağımlı hale getirmiştir.

Benzer bir şekilde 2001 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri olarak Orta Doğu'ya iyice yerleşmesi, Irak'ın etnik ve dini temelli parçalanma riskinin artması, İran'ın bölgenin genelindeki nüfuzunun yükselişe geçmesi, İran'ın nükleer politikalarına hız vermesi, Arap-İsrail sorununun çözüm sürecinin ciddi tıkanmalara maruz kalması, bölgede radikal terör hareketlerinin zemin kazanmaya başlaması ve Türkiye'nin kendisini Batılı müttefikleriyle bölgedeki komşuları arasında sıkışmış hissetmeye başlaması Türkiye'nin ulusal güvenliğini çevresel gelişmelere yakından bağımlı kılmıştır.

Son yüzyıllık zaman diliminde Orta Doğu bölgesi en istikrarsız ve kaotik durumunu iki savaş arası dönemle, 11 Eylül sonrası dönemde yaşamıştır/yaşamaktadır. Buradan hareketle Atatürk dönemi Türk dış politikası ile AKP dönemi Türk dış politikası yaklaşımlarının temel hedefinin ülke içinde yaşanmakta olan dönüşümlerin ülke dışı bölgesel gelişmelerden olumsuz etkilenmemesini garanti altına almak olduğu iddia edilebilir. Bu her iki zaman diliminde de Türkiye oldukça aktif bir dış politika takip etmiş, bölgesel gelişmeleri yakından etkilemeye çalışmış, yakın çevresinde çok-tarafli kurumsal işbirlikleri kurulmasına öncülük ederek bölgesel ihtilafların kısa sürede sonlandırılmasına gayret etmiş, dış ilişkilerinde diplomasi ve uluslararası hukuka özel bir yer vermiş ve pragmatik bir bakış açısıyla hareket ederek mümkün olduğunca bütün dış aktörlerle çıkar odaklı ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Her iki zaman diliminde de Türkiye kendisini belirli bir güç blokunun parçası olarak tanımlamaktan kaçınmış, dış politikada 'bölgelilik' vurgusunu ön plana çıkararak bölge dışı aktörlerin bölgesel gelişmelere müdahalelerini olabildiğince sınırlı tutmaya çalışmıştır. Her iki zaman diliminde de bölgesel gelişmeleri şekillendirme noktasında Türkiye'nin aktörlük özellikleri öne çıkmıştır. Her iki zaman diliminde de sistemik ve bölgesel şartların varlığı, özellikle de küresel ve bölgesel çok-kutupluluk, Türkiye'nin hareket ka-

biliyetini artıran en önemli faktörler olmuşlardır. Türk dış politikasının bölge ülkeleri nezdindeki algılanışı her iki dönemde de olumlu seyretmiştir. Türkiye'nin dış politikada sahip olduğu yumuşak güç bu iki dönemde de artmıştır.

Sıfır sorun odaklı dış politika yaklaşımının reelpolitik ve çıkar odaklı motivasyonlardan kaynaklandığının bir diğer önemli göstergesi komşuların iç işlerinde nasıl yönetildiklerinin açık bir şekilde sorgulanmaması ve Türkiye'nin kendisinden farklı iç düzenlemelere sahip olan ülkelerle işbirliği odaklı pragmatik ilişkiler kurmaya gayret etmesidir.² Aslında retorik düzlemde komşularının Türkiye'nin yaşamakta olduğu içsel dönüşüme paralel dönüşümler yaşamaları gerektiği dile getirilmiş ama Türkiye bölge ülkelerinin iç işlerine karışmaktan ve onları dışarıdan dönüştürme faaliyetlerine dahil olmaktan olabildiğince imtina etmiştir. Suriye'deki Esad rejimiyle kurulan yakın ilişkiler ve İran'daki molla rejimiyle artırılan siyasi ve ekonomik işbirliği bunun en açık örnekleridir.

Bu perspektiften bakıldığında komşularla sıfır sorun politikası 'westphalian' uluslararası ilişkiler sisteminin temel prensipleriyle uyumlu bir yaklaşımdır. Buna göre devletler uluslararası politikanın temel aktörleridir ve ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildikleri her şeyden önce o ülkelerin vatandaşlarını ilgilendirir. Sınırlar kutsaldir ve dış müdahalelerle devletlerin iç işlerine karışılmamalıdır. Devletler arası işbirliklerinin kurulması ve geliştirilmesi devletlerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerinden bağımsız bir şekilde kurgulanmalı ve ortak çıkarların varlığından kaynaklanmalıdır. Buna göre Arap Baharı öncesinde AKP iktidarlarının takip ettikleri dış politika yaklaşımı Uluslararası İlişkiler disiplininin 'gerçekçilik' paradigmasıyla uyumludur.

Bu dönemde dış politika temelde resmi düzeyde yapılmış ve temel muhatap olarak da diğer ülkelerin resmi makamları alınmıştır. Türkiye ve bölge ülkeleri arasında devlet dışı ilişkiler tesis edilmeye çalışılsa da devlet dışı aktörlerin sürece müdahil olmaları devletin politikalarıyla uyumlu ve eşgüdümlü ceryan etmiştir. Hatta devlet dışı

Karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmak ve devletlerarası ihtilafları diplomatik mekanizmalarla çözmeye öncelik vermek 'sıfır sorun politikasının' bir diğer özelliğidir ve geleneksel uluslararası ilişkiler pratiklerinin temel normlarıyla uyumludur.

etkileşimlerin ve işbirliklerinin çoğunu devlet-aktörleri kurgulamışlar, teşvik etmişler ve yönlendirmişlerdir.

Karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmak ve devletlerarası ihtilafları diplomatik mekanizmalarla çözmeye öncelik vermek 'sıfır sorun politikasının' bir diğer özelliğidir ve geleneksel uluslararası ilişkiler pratiklerinin temel normlarıyla uyumludur. Proaktif insiyatifler almak, ritmik diplomasiyi öne çıkarmak, bölgesel ihtilaflarda arabuluculuk yapmaya çalışmak ve bölgede yeni bir düzenin kurulmasına öncelik etmek ulusal güvenlik çıkarları bağlamında gündeme gelen stratejilerdir.

Sıfır sorun odaklı dış politika yaklaşımıyla beraber değişmeye başlayan şey Türkiye'nin dış politikasında kullandığı araçlardır. Yumuşak güç unsurlarının daha fazla ön plana çıkmaya başlaması, Türkiye'nin yavaş yavaş 'askeri' bir devlet olmaktan çıkıp 'ticari' bir devlete dönüşmeye başlaması,³ askeri güç unsurlarının geri plana düşmeye başlaması, korkutmak yerine kazanmak ve ikna etmek düsturlarının benimsenmeye başlaması ve dış politika yapım sürecinde 'seçilmiş siyasetçilerin' 'atanmış bürokratlardan' daha önemli olmaya başlamaları kayda değer yeniliklerdir. Ama bunların hiçbirisi Türkiye'nin dış politikasında ulusal çıkar yaklaşımını ve reelpolitik faktörleri geride bırakıp daha çok değer ve kimlik odaklı bir dış politika takip etmeye başladığı anlamına gelmez. Değişen şey, zamanın ruhuyla uyumlu bir şekilde, dış politika araçları ve söylemleridir. Yeni anlayışa göre Türkiye'nin bölgesindeki gücü onun ikna kabiliyetinden ve başkalarının gözündeki cazibe/çekim gücünden kaynaklanmalıdır. Bölgesel liderliği ve nüfuz politikalarını eski

yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmak imkansız hale geldiğinden yeni metotlar ve yöntemler benimsenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikası ile Çin'in takip etmekte olduğu 'barış-sever kalkınma' politikaları benzerdirler. Ekonomik kalkınma ve siyasi nüfuzun elde edilmesi herşeyden önce çevresel istikrarsızlıkların ortadan kaldırılmasına ve komşu ülkelerin nezdinde olumlu algılamaların oluşmasına bağlıdır.

Sıfır sorun yaklaşımının reelpolitik ve çıkar odaklı karakterinin oluşmasında etkili olan bir diğer önemli sebep ise 11 Eylül sonrası küresel ve bölgesel dinamiklerin Türkiye'ye böyle bir politika izleyebilme imkanını sağlamış olmasıdır.

Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin bölgeye ilişkin insiyatif almasını kolaylaştıran ve politikalarının meşruiyetini artıran üç önemli bölgesel gerçek vardı. Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki askeri varlığının hem Irak içinde hem de bölgenin genelinde bir güvenlik şemsiyesi/garantisi vazifesi görmesiydi. Irak içindeki farklı etnik ve dini gruplar Amerika'nın sunduğu ülke içi güvenlik garantisi sayesinde ortak bir Iraklılık kimliği geliştirmeye başlamışlardı. Hatta ABD'nin Irak'tan çekilmesi öncesinde yapılan son iki seçimde, 2009'daki mahalli ve 2010'daki genel seçimlerde, Irak'ın merkezi, üniter ve milli-devlet karakterini önemseyen siyasi grupların başarılı olmaları bu anlamda önemlidir. ABD'nin varlığı ülke içindeki din ve etnisite temelli ayrıştırıcı siyaset dinamiklerinin kontrol altında tutulmasını kolaylaştırıyordu.

ABD'nin Irak'taki askeri varlığı diğer taraftan Körfez'deki Sünni Arap monarşilerine İran'ı dengeleme yönündeki çabalarında yardımcı olu-

ABD'nin Irak'taki askeri varlığı, Sünni Arap monarşilerine İran'ı dengeleme yönündeki çabalarında yardımcı oluyordu.

yordu. Bu durum Türkiye gibi bölgesel güçlerin gerek Irak'ta gerekse de bölgenin genelinde daha rahat hareket edebilmelerini ve görece olarak tarafsız bir politika izleyebilmelerini mümkün kılmaktaydı. Neredeyse bütün bölgesel aktörler ABD'nin Irak'taki askeri varlığını referans alarak hareket etmekteydiler. Bölgedeki temel dinamik ABD'nin varlığı ve politikalarıydı. Diğer bütün aktörlerin öncelikli dış politika sorunu ABD'nin varlığı ve politikalarıyla nasıl başedilmesi gerektiği idi. ABD'nin varlığı ve politikaları bir yandan bölgesel eleştiri oklarını üzerine çekmekte diğer yandan da bölgedeki aktörlerin birbirleriyle pragmatik ilişkiler kurabilmelerini mümkün kılmaktaydı.

Arap Baharı'nın ortaya çıkması ABD'nin Irak'taki askeri varlığını sonlandırma süreciyle eş za-

manlı olduğundan, bölgedeki kartların neredeyse sil baştan tekrar karılması durumu söz konusudur artık. ABD'nin göreceli geri çekilişi bölge ülkelerinin kendi içlerinde yaşamakta oldukları sorunlarla birleştiğinde 'güvenlik çıkmazları' yönündeki endişeler de iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştır. ABD'nin askeri ve siyasi varlığının azalmakta oluşu hem Irak'lı aktörleri hem de bölgesel güçleri ellerini daha fazla taşın altına koymaya zorlamaktadır. Bu da karşılıklı kutuplaşmaları ve gerginlikleri tetiklemektedir.

İkincisi, bölgedeki kutuplaşmalar şu anki kadar keskin değildi. ABD'nin Irak'taki askeri varlığının da etkisiyle, bölgedeki Sünni rejimler Şii İran yönetimini şu anki kadar potansiyel tehdit olarak görmemekteydiler. Türkiye'nin bölgedeki farklı gruplarla iletişimi çok daha kolay olmaktadır.

Orta Doğu'yu Türkiye için önemli kılan, Türkiye'nin güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının bu bölgeden kaynaklanan gelişmelerden etkilenmeye başlamasıdır.

Türkiye'nin Sünni Arap ülkeleri blokunun parçası olduğu yönünde bir algı söz konusu değildi.

Üçüncü olarak, Filistin meselesi ve genel anlamıyla Arap-İsrail sorunu bölgesel gündemde daha fazla yer işgal etmekteydi. Filistin sorununun gündemde olduğu ve İsrail'in politikalarının neredeyse herkes tarafından eleştirildiği bir ortamda, Türkiye'nin manevra alanı çok daha fazlaydı. İsrail'e karşı takınmış olduğu eleştirel tutum, Türkiye'nin birçok bölge aktörünün gözündeki imajını olumlu etkilemekteydi. Hamas'la kurulan ilişkiler, başlangıçta Batılı aktörlerin eleştirilerini çekmişse de zamanla bu ilişkilerin amacının Hamas'ı daha meşru zeminlerde politika yapmaya çekmek olduğu yönündeki algı kuvvetlendi. Benzer bir durum Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında da söz konusuydu. Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini iyileştirmesi uluslararası camiada

zamanla daha fazla destek görmeye başlamıştı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül sonrasında Orta Doğu bölgesinde artmakta olan mevcudiyeti ve bölgesel güçlerin, İran hariç, bölgesel gelişmelerin şekillenmesindeki etkilerinin ciddi anlamda azalması Türkiye'nin hareket kabiliyetini artırmıştır.⁴ Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki askeri varlığı Türkiye'ye Iraklı farklı gruplarla iletişim kurabilme ve bu süreçte tarafsız kalabilme rahatlığını sağlamaktaydı. Bölgede yer alan aktörlerin neredeyse hepsi Amerikan karşıtlığı noktasında birleştiklerinden bu durum Türkiye'ye birçok bölgesel aktörle iyi ilişkiler kurabilme şansını vermiştir.

Bunun yanında sıfır sorun politikasının Türkiye'nin küresel aktörlerle, özellikle de ABD ve AB ile olan ilişkilerini güçlendirmek adına

kurgulandığını da iddia edebiliriz. Bu politika neticesinde Türkiye'nin bu aktörlerle olan ilişkilerindeki pazarlık gücü arttığı gibi Türkiye'nin bu aktörlere olan yakınlığı da artmıştır. Yakından bakıldığında Türkiye'nin Orta Doğu vizyonu ve politikalarıyla ABD ve AB'nin politikalarının uyum içinde olduğu görülmektedir.⁵

Türkiye'nin bu yöndeki çabaları, yani bölgesel ihtilafların çözülmesinde arabulucuk yapması ve farklı aktörlere karşı tarafsız bir duruş sergileyebilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül sonrası Orta Doğu politikalarıyla uyumludur. Türkiye'nin katkıları neticesinde ortaya çıkacak bölgesel barış ve istikrar havası bir yandan ABD'nin bölgesel varlığının olumsuz yansımalarını azaltacak diğer yandan da ABD'nin küresel dinci terör hareketlerine karşı yürütmekte olduğu mücadeleyi kolaylaştırıcaktı. Irak ve Afganistan bataklığına batmış ABD Irak'ın parçalanmasını ve diğer bölge devletlerinin iç karışıklık yaşamalarını istemediğinden, Türkiye'nin Irak'ın bütünlüğüne ve bölgenin genel barış ve istikrarına yaptığı katkıları desteklemiştir. Türkiye'nin İslamîyet ile liberal-demokratik değerleri kendi bünyesinde birleştirebilmesi ABD'nin radikal İslam'a karşı verdiği mücadelede önemliydi. Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin İran'le olan yaklaşması da aslında ABD'nin dolaylı olarak çıkarına olan bir gelişmeydi, zira Irak'ta ciddi sorunlar yaşayan ABD eş zamanlı olarak İran'la ciddi sorunlar yaşamak istememekteydi. Batı ile İran arasındaki nükleer gerginliğin azaltılmasında Türkiye'nin aldığı inisiyatifler ortamı yumuşatmaya yönelik olduğundan ABD'nin de çıkarınaydı. Afganistan ve Irak'ta bir türlü istediği düzeyde başarılı olamayan ABD, bir de İran'ın önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmesini istememekteydi. Türkiye'nin duruşu ve çabaları neticesinde bir yandan İran'ın bölgede artmakta olan nüfuzunun dengelenmesi diğer yandan da İran'ın bölgesel sistemin meşru bir aktörü olarak kazanılması orta vadede ABD'nin çıkarına hizmet edecek gelişmelerdi.

Bu minvalde altı çizilmesi gereken bir diğer gelişme Türkiye ile İsrail'in uzun süre iyi ilişkiler içinde olmaları ve sıfır sorun politikasının önemli

bir ayağının Suriye ile İsrail arasındaki ihtilafın giderilmesi yönündeki çabalar olduğudur. Nitekim Türkiye 2006 senesinden 2008'in sonuna kadar İsrail ile Suriye arasında arabulucuk yapmış ve tarafları belli bir uzlaşma noktasına kadar getirebilmiştir.

Komşularla sıfır sorun odaklı dış politika yaklaşımının reelpolitik ve çıkar odaklı karakteri Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Bazı gözlemciler son yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine olan ilgisinin artmasında Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşamakta olduğu tıkanmışlığı önemli görmektelerse de Türkiye'nin Orta Doğu'da eskisine nazaran çok daha görünür hale gelmesinde AB tarafından dışlanmış olmak doğrudan bir sebep değildir. Orta Doğu'yu Türkiye için önemli kılan asıl faktör Türkiye'nin güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının daha çok bu bölgeden kaynaklanan gelişmelerden etkilenmeye başlamasıdır.⁶ Sıfır sorun politikası bu zorluklarla mücadelede benimsenen bir araç olarak görülmelidir. Yoksa Türkiye AB'ye küsüp de yüzünü Orta Doğu'ya çevirmeye başlamış değildir. Aslında yakından bakıldığında şöyle bir durum söz konusudur. Sıfır sorun yaklaşımı ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki çabalarının artması dolaylı yoldan Türkiye'nin AB karşısındaki pazarlık gücünü de artırmakta ve Türkiye'nin olası AB üyeliğini kolaylaştırmaktadır. Bu politika bir taraftan AB'nin Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya açılışının faydalarına işaret ederken, diğer taraftan da bölgedeki gelişmelerin Türkiye'nin AB üyelik sürecinde ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları gidermeyi hedeflemektedir. Kantian bir güvenlik iklimine sahip olan Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi üye yapabilmesi için bir taraftan Türkiye'nin kendisini Kantian değerler etrafında dönüştürmesi gerekirken, diğer taraftan da Türkiye'nin Orta Doğu'daki Hobbesian güvenlik atmosferini bir an önce Kantian değerlerle uyumlu hale getirmesi gerekir. Sıfır sorun politikası bu her iki amaca da hizmet etmektedir. Orta Doğu'da artacak istikrar ve barış ortamı Türkiye'nin kendi içindeki liberal demokratik dönüşümü hızlandıracaktır. Temel ilgisini ülke dışından kaynaklanan güvenlik sorunlarıyla mücadeleyle ayıracak olması,

Türkiye'nin içerdeki dönüşümünü geciktirecek ve zorlaştıracaktır. Bölgesel istikrasızlıkların, örneğin Irak'ın parçalanması durumunun artması Türkiye'nin kendi sorunlarını, örneğin Kürt sorununu, çözmesini zorlaştıracaktır. Ülke içindeki 'güveniksizleştirme' sürecinin başarılı bir şekilde sürmesi, Türkiye'nin dış ilişkilerinde de bir güveniksizleştirme sürecini gerektirir.⁷ Bu iki sürecin eş zamanlı gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin AB üyeliği söz konusu olabilir. Sıfır sorun politikası bu 'çifte-güveniksizleştirme' stratejisinin bir parçası olarak görülmelidir.

Değerler ve Kimlik

Komşularla sıfır sorun politikası reelpolitik ve çıkar odaklı motivasyonlar kadar kimlik ve değer odaklı motivasyonlara da sahiptir. Bu kimliksel motivasyonlar hem iç hem de dış boyutlara sahiptirler. Ülke içi kimliksel motivasyonlar söz konusu olduğunda zikredilmesi gereken ilk nokta AKP iktidarlarının dış politikaya iç politikanın devamı noktayı nazarından baktıklarıdır. Burada dış politik hedef ve yöntemlerin aynı zamanda iç politik hedeflere hizmet etmesi durumu söz konusudur. Siyaset Bilimcilerin ileri sürdükleri görüşlerden birisi iç ve dış politika arasında karşılıklı oluşturuculuk tarzı bir ilişki olduğu ve dış politikada benimsenen söylemlerin ve yapılan icraatların bazı iç politik hedefler gözetilerek oluşturulduklarıdır.

AKP iktidarlarına atfen ileri sürülen bir görüş, bu partinin işbaşına geldikten sonra dış ve güvenlik politikası yapım sürecinde 'seçilmiş siyasetçilerin' 'atanmış bürokratlardan' daha yetkin ve önemli kılınmasını öncelikli bir amaç olarak tanımladığıdır. Bunun mümkün olabilmesi içinse güvenlik ve dış politika konularına bakış şeklinin radikal bir tarzda değiştirilmesi gerekir. Uzun yıllar kendisini komşularından kaynaklanan tehditler altında hissetmek ve komşularını potansiyel diğerleri olarak tanımlamak, ülke içindeki atanmış güvenlik bürokrasisinin hakim konumunu meşrulaştırmış ve bu elitlerin güvenlik gerekçeleriyle ülke yönetiminde çeşitli şekillerde etkili olabilmelerini kolaylaştırmıştır.⁸

Bu durumun tersine çevrilmesi için, AKP iktidarları dış politikada kazan-kazan söylemini be-

nimsemeyi ve komşu ülkeleri potansiyel tehdit yerine potansiyel ortaklar olarak kurgulamayı seçmişlerdir. Gerek BM Eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin plana verilen destek gerekse de başta Suriye olmak üzere, Yunanistan, İran ve Rusya ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. İktidarın ülke içindeki meşruiyetinin pekişmesinde dış politikada daha liberal ve işbirliği odaklı bir söylemin benimsenmesi uygun görülmüştür. Bu mantık Türkiye'nin Ermenistan ve Kuzey Iraklı Kürt gruplara karşı olan tavrında da açıkça görülebilir. Potansiyel güvenlik sorunlarının güvenlik sorunu olmaktan çıkmaya başlaması iktidara kendi ideolojisi doğrultusunda daha rahat hareket edebilme imkânını da tanıyacaktır.

Sıfır sorun yaklaşımının Türkiye'nin dış dünyadaki algılanışı üzerindeki etkisi de hesaba katılması gereken kimliksel bir motivasyondur. Bir başka şekilde söyleyecek olursak, dış politikada kendisini çok-kimlikli ve bölgesinde liderlik potansiyelleri olan bir ülke olarak tanımlamak isteyen Türkiye'nin ilk yapması gereken şey dış dünyadaki imajını olumlu yönde dönüştürmeye çalışmak ve komşularıyla kuracağı ilişkilerde hükmedici, buyurgan, uzlaşmaz ve zorlayıcı dili geride bırakmak olmalıdır. Olaylara Ankara merkezli bakmak isteyen, hem bölgesel komşuları hem de küresel aktörlerle ortak çıkar odaklı karşılıklı bağımlılık ilişkileri kurmak isteyen Türkiye'nin çevresinde bir istikrar ve barış kuşağı yaratmak istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Ulusal kimliğini ticaret, ekonomik zenginleşme, kültürel nüfuz, bölgesel liderlik ekseninde tanımlamak isteyecek bir Türkiye'nin sıfır sorun odaklı bir dış politika yaklaşımı benimseyip Orta Doğu'da çok daha fazla görünür hale gelmek istemesi normaldir. Sıfır sorun yaklaşımıyla Türkiye'nin çevresindeki komşu ülkelere liberal-demokratik değerleri yaymaya çalışması Türkiye'nin Batılı ve Avrupalı kimliğinin tescil edilmesi bağlamında da önemlidir.

Türkiye'yi merkez ülke olarak tanımlamak, Orta Doğu'da bölgesel liderlik arzuları taşımak ve bölgedeki devletlerin Türkiye'nin yaşamakta olduğu iç dönüşümlere paralel dönüşümler yaşamaları-

nı istemek, belli bir kimliksel bakışın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Orta Doğu bölgesindeki güvenlik ortamının Kantian bir düzlemde yeniden tanımlanmasına çalışmak ve bu çerçevede Avrupa Birliği benzeri bölgesel dönüşümleri desteklemek kimliksel düzlemde anlamlıdır.

Komşularla sıfır sorun odaklı dış politika yaklaşımını kimliksel yapan bir diğer faktör bu politikanın Türkiye'nin kendisini son on yılda yeniden tanımlaması sürecinin doğal bir sonucu ve bileşeni olmasıdır. Kendisini merkeze koyan, Batıyı olduğu kadar diğer yönleri de önemseyen, küresel aktörlerle pragmatik ve ortak çıkar odaklı ikili ilişkiler kurmayı hedefleyen ve dışarıda etkili olabilmek için içerideki yapısal sorunlarını bir an önce halletmek gerektiğini düşünen yeni Türkiye'nin dış politikası da bölgesel istikrarı hedefleyen komşularla sıfır sorun politikası olmaktadır. Bu dış politik yaklaşımın bir diğer kimliksel boyutu, dış politikanın ülke içindeki belirli bir kimliksel tasavvurun hayata geçirilmesi bağlamında araçsallaştırılmasından kaynaklanmasıdır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana hiç bir

dış politik yaklaşım komşularla sıfır sorun odaklı dış politik yaklaşım kadar ülke içi kimliksel motivasyonlardan etkilenmemiş ve onları yansıtmamıştır. Dış politikanın, iç politikanın devamı olduğu hep söylene de hiç bir Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti AKP hükümetleri kadar dış politikayı iç politikanın bir devamı olarak kurgulamamıştır. Geçmiş dönemlerde iç politika ile dış politika arasındaki çizgiler çok daha belirgindi ve ikisi arasındaki etkileşimler son on yılda olduğu kadar vurgulanmamaktaydı.

Bütün bu tartışmalardan çıkan sonuç komşularla sıfır sorun odaklı Türk dış politika anlayışının son on yılda oldukça etkili olduğu ve özünde hem çıkar hem de kimliksel motivasyonları barındırdığıdır. Ama son tahlilde çıkar odaklı motivasyonların bu politikanın şekillenmesinde daha etkili olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu arka plan çerçevesinde Türk dış politikasında son iki yıldır gözlenmekte olan tıkanmışlık durumu çok daha iyi anlaşılabilir. Bu ise bir başka çalışmanın konusudur.

0

DİPNOTLAR

- 1 Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy" *Middle Eastern Studies*, Cilt 42, Sayı 6, Kasım 2006, ss. 945-964.
- 2 Tarık Oğuzlu, "The Arab Spring and the Rise of the 2.0 version of Turkey's Zero Problems with Neighbors Policy" *SAM Policy Brief*, February 2012, No. 1. http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SAM_Paper_TarikOguzlu2.pdf
- 3 Kemal Kirişçi, "Turkey's 'Demonstrative Effect' and the Transformation of the Middle East" *Insight Turkey*, Cilt 13, Sayı 2, 2011, ss. 33-55.
- 4 Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing the Middle Eastern Map or Building Sandcastles?" *Middle East Policy*, Cilt 17, Sayı 1, Bahar 2010, ss. 115-136.
- 5 Nathalie Tocci, *Turkey's Neighborhood Policy: A European Perspective*, German Marshall Fund On Turkey Series, April 5, 2011.
- 6 Tarık Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?" *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss. 3-20.
- 7 Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Cilt 39, Sayı 5, 2008, ss. 495-515.
- 8 Alper Kaliber, *Rearticulation of Turkish Foreign Policy and Its Impact on National/State Identity and State Society Relations in Turkey: The Cyprus Case*, Basılmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Aralık 2003.